

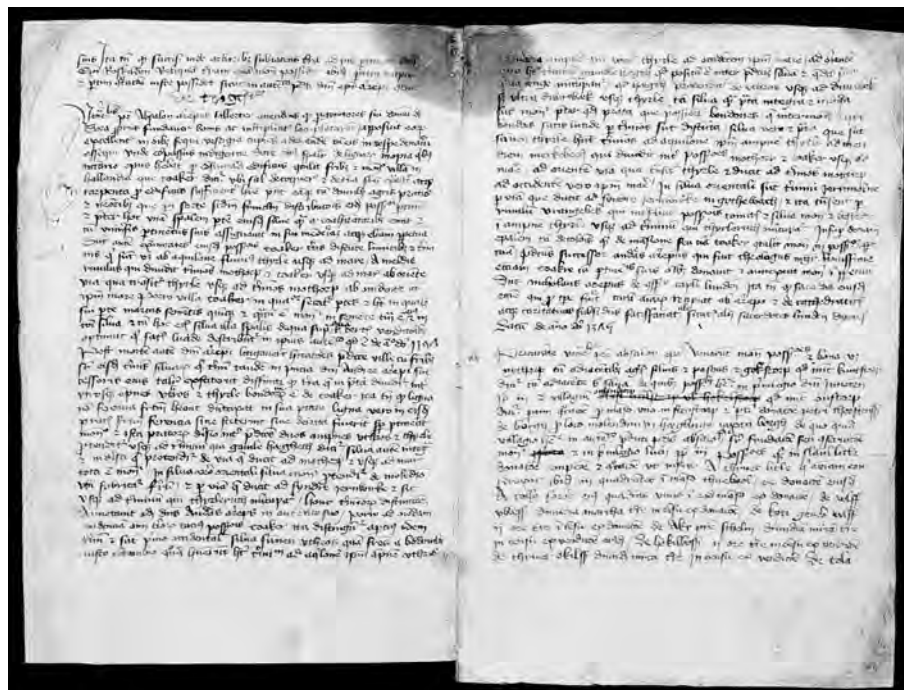
Landsbyen Tvååker og Sorø Klosters ejendom dér

Af Kai Hørby og Rikke Agnete Olsen

Vort indlæg består af tre dele: 1) en udgave med oversættelse af Sorø Klosters Gavebog, håndskriftet Gl. Kgl. Saml. nr. 2485 4to i Det Kongelige Bibliotek, afsnittet *De Toagher* (fol. 3v-4r), 2) en kommentar med tolkning af afsnittets opbygning og indhold med en blik på bestemmelsen af Sorø Klosters ejen-

dom i Tvååker og dens ret til fællesarealer m.v. i byen, og 3) kortskitse til illustration af tolkningerne.

Det har været nødvendigt at præcisere så vel tekstgengivelsen i forhold til udgaven i *Scriptores rerum Danicarum* IV (1776) som oversættelsen i forhold til Svend Ranvig: *Sorø-Krøniken* II (1986).

Siderne med omtalen af Sorø Klosters gods i Halland. Sorø Klosters Gavebog fol. 3v-fol. 4r. Foto: Det Kgl. Bibliotek, København, 2004.

De Toagher

Venerabilis pater Absalon archiepiscopus sollerter attendens quod progenitores aut domum de Sora propriis fundauerunt bonis ac multipliciter locupletarunt, apposuit eorum excellenter in omnibus sequi vestigia cupiens adeo eundem cum eis in vespere denarium assequi. Unde compassus indigencie dicte domus specialiter de lignorum inopia quibus necessario opus habebat pro consummandum edificiis, contulit fratribus et monasterio villam In Hallandia que Toaker dicitur, *ubi sal decoquere et de terra ferrum extrahere* atque carpenta pro edificiis sufficienter habere possunt, eamque cum domibus, agris, pratis, et nemoribus que pari forte secundum funiculum distributionis eidem possessioni pertinent, et præter hoc unam specialem partem eiusdem silue, quam a cohabitatoribus emit et cum universis pertinenciis suis assignauit in sui memoriam atque elemosinam perpetuam.

Sunt autem extremitates ejusdem possessionis Toaker certis distincte limitibus et terminis, qui sunt, videlicet ab aquilone fluvius Thyrlé usque ad mare, a meridie rivulus qui dividit terminos Mothorp et Toaker usque ad mare, ab oriente via qua transitur Thyrla usque ad terminos Mothorp, ab occidente autem ipsum mare.

Porro villa toaker in quatuor secatur partes, et habet in qualibet sui parte marcas sementis quinque, et quantum est monasterii in semente, tantum est ejus et in communi silua, et cum hoc etiam silua illa specialis de qua supra, quam a certis venditoribus optinuit, quod satis lucide describuntur in ipsius autentico quod est de anno domini 1197.

Post mortem autem domini archiepiscopi litigaerunt habitatores predictæ ville cum fratribus super eisdem terminis siluarum, qui termini tandem in

Om Tvååker

Da den ærværdige fader ærkebiskop Absalon kløgtigt gav agt på, hvorledes hans forfædre havde grundlagt huset Sorø af deres eget gods og på mangfoldige måder beriget det, så ville han på bedste måde følge deres eksempel og gøre sig fortjent til den sidste times denar (jfr. Matth. 20, 1-15 om arbejderne i vingården). Han følte medynk med husets mangel, særlig på tømmer som der var brug for til bygningernes fuldførelse. Derfor skænkede han brødrene og klosteret en landsby i Halland som kaldes Tvååker, hvor de kunne afkoge salt, udvinde jern af jorden og få tilstrækkeligt tømmer til deres bygninger. Han gav dem den med huse, agre, enge og lunde således som det efter retfærdig rebning tilkom besiddelsen, og dertil en særlig del af skoven som han købte af indbyggerne og som han med alle tilliggende overdrog klosteret til minde om sig og til evindelig sjælegave.

Den nævnte ejendom Tvååkers klare grænser og skel er imidlertid: på nordsiden floden Thyrlé lige til havet, på sydsiden en bæk der danner grænse mellem Morup og Tvååker, lige til havet, mod øst vejen der krydser Thyrlé og går til Morups grænser, og mod vest selve havet.

Fremdeles er landsbyen Tvååker delt i fire dele og den har i hver af sine dele fem mark i udsæd. Lige så meget klosteret har i udsæd, lige så stor er dets kvotadel af den fælles skov, og hertil kommer den særlige skov som er omtalt tidligere og som han erhvervede fra bestemte navngivne sælgere, hvilket alt sammen beskrives tilstrækkelig klart i hans originaldokument som er fra det Herrens år 1197.

Efter den herre ærkebispens død førte indbyggerne i den nævnte landsby proces mod brødrene om disse skovgrænser, der så i nærværelse af hr. Andreas,

presentia domini Andree archiepiscopi successoris ejus taliter exstiterunt diffiniti, quod terra que in prata diuiditur inter utrosque ampnes Uthros et Thyrlle bondonum est de Toaker, ita tamen quod ligna non ferentia fructum habeant dumtaxat in sua potestate. Ligna vero in eisdem pratis fructum ferentia, siue steterint, siue deieci fuerint, semper pertinent monasterio, et ista pratorum divisio inter predictos duos ampnes Uthros et Thyrlle protenditur usque ad terminum qui Gamle Hæggheth dicitur. Silua autem integri et indiuisa quæ protenditur de via quæ ducit ad Mothorp et usque ad mare, tota est monasterii. In silua vero orientali silua monasterii protenditur de molendino ubi fabricatur ferrum, et per viam, qua ducit ad *Syndre Jernwirke* et sic usque ad terminum qui Thyrleruth nuncupatur. Hanc terminorum distinctionem annotauit idem dominus Andreas archiepiscopus in autentico suo.

Porro ad omnimodam suidenciam omnimodam terminorum totius possessionis toaker ita distinguntur apertius iidem termini, et sunt primo occidentaliter silua sunnen Uthros quam fratros a bondonibus iusto concambio quondam habuerunt, habet terminum ad aquilonem ipsum ampnem Uthros, ad meridiem ampnem qui uocatur Thyrlle, ad occidentem ipsum mare, ad orientem vero habet terminum Gamble Hægth, quod positum est inter predictam siluam et quedam prata, que aa ænge nuncupantur, quod Hægth protenditur de Uthros usque ad Diurebek, sed ultra Diurebek usque Thyrlle, tam silua quam prati integra et indiuisa sunt monasterii, præter quedam prato que possident bondones, que inter monasterium et ipsos bondones satis lucide per terminos sunt distincta, silua vero et prati que sunt sunnan Thyrlle habent terminos ad aquilonem ipsum ampnem Thyrlle, ad meridiem Merkebeck qui

ærkebiskop, hans efterfølger, blev fastlagt således at den jord der er delt i enge mellem de to vandløb Uthros og Thyrlle skal tilhøre bønderne af Tvååker, dog således at de kun skal have de ikke frugt bærende træer når de har engene i deres besiddelse, medens frugt bærende træer i de samme enge, hvad enten de står på roden eller er fældet, altid skal tilhøre klosteret, og den deling af engene mellem vandløbene Uthros og Thyrlle strækker sig til den grænse der hedder Gamle Hægt, medens den hele og udelte skov som strækker sig fra vejen der fører til Morup og lige til havet, helt er klosterets. I den østlige skov derimod strækker klosterets skov sig fra *møllen hvor jernet smedes* og langs vejen som fører til *Søndre Jernvirke*, videre til den grænse der kaldes Thyrleruth. Denne fastlæggelse af grænserne anførte samme hr. ærkebiskop Andreas i sit originalbrev.

For nu at redegøre tydeligere for alle de grænser der bestemmer besiddelsen Tvååker, så er de følgende: først mod vest skoven Sonden Uthros som brødrene engang i fortiden fik af bønderne ved et retfærdigt mageskifte, den grænser mod nord til selve vandløbet Uthros, mod syd til det vandløb der kaldes Thyrlle, mod vest til selve havet, og mod øst har den grænsen Gamle Hægt der er beliggende mellem den fornævnte skov og de enge der kaldes å-enge, og dette Hægt strækker sig fra Uthros til Dyrebæk og på den anden side Dyrebæk indtil Thyrlle. Både skov og enge er helt og udelt klosterets, med undtagelse at de enge som bønderne besidder, og som er afgrænset tilstrækkelig klart mellem klosteret og de samme bønder. Men skoven og engene som ligger Sonden Thyrlle har som grænser mod nord selve vandløbet Thyrlle, mod syd Mærkebæk, som deler besiddelserne Morup og Tvååker ubdtil havet, mod øst vejen der overskrider Thyrlle og fører til Morups

diuidit inter possessiones Mothorp et Toaker usque ad mare ad orientem via qua transitur Thyrlle et ducit ad terminos Mothorp, ad occidentem vero ipsum mare. In silua orientali sunt termini *Jernmølne* per viam que ducit ad *Syndre Jernwirke*, in Gythewath, et ita transeunt per riuulum Vrangebek qui interfluit possessiones comitis et siluam monasterii et descendit in ampnem Thyrlle usque ad terminum qui Thyrleruth nuncupatur. Insuper decimam episcopalem tam de colonis quam de mansione seu curia Toaker contulit monasterio in possessionem perpetuam predictus successor Andreas archiepiscopus qui fuit theologus magister.

Nouissime ecclesiam Toakre cum pertinenciis suis omnibus donauit et annexauit monasterio in perpetuam dominus Nicholaus archiepiscopus de consensu capituli Lundensis, ita tamen quod sacerdos eiusdem ecclesie, qui pro tempore fuerit, curam animarum recipiat ab archiepiscopo at de cathedraticis atque caritatiuis subsidiis satisfaciat ille, sicut alii sacerdotes Lundensis dyocesis. Datum de anno domini 1375.

grænser, og mod vest selve havet. I den østlige skov er grænserne: *Jernmølle*, ad vejen som fører til *Søndre Jernwirke*, i Gydevad, og så går de (:grænselinjerne) over bækken Vrangebæk som flyder mellem grevens besiddelser og klosterets skov og munder ud i vandløbet Thyrlle, indtil den grænse som kaldes Thyrleruth.

Herudover gav den nævnte efterfølger ærkebiskop Andreas bispetienden både af bønderne og huset eller gården Tvååker til klosteret til evig besiddelse, ærkebiskop Andreas som var magister i teologien.

Nu senest gav og tilskødede hr. ærkebiskop Niels med Lundekapitlets samtykke kirken Tvååker med alle dens tilliggender til klosteret for evigt, dog således at den til enhver tid værende præst ved samme kirke skal modtage sjælesorg af ærkebispem og tilfredsstille ham af embedets bundne og frivillige afgifter, således som de andre præster i Lunde stift. Givet i året 1375

Kommentar

Sorø Gavebog består for en stor dels vedkommende af regester eller parafraser af diplomer til fordel for Sorø Kloster (jfr. Kai Hørby i *Kongemagt og samfund i middelalderen. Festskrift til Erik Ulsig* 1988 s. 55-62). Håndskriftet Gl. Kgl. Saml. 2485 4to forekommer at være fra 1440'erne, og diplom-gengivelserne kan således antages at være fra senest dette tidspunkt, men der er intet i vejen for at de kan være ældre. I flere tilfælde er dette endog sandsynligt. Hvor gamle de er, vides blot ikke. Kun i et fåtal af tilfælde er teksten til de gengivne diplomer uafhængigt bevaret, men hvor der er mulighed for kontrol, viser det sig, at gavebogens fremstilling af aktens indhold og retsvirkning er omhyggelig.

Notitsen om Tvååker består af to parafraser, dels af Absalons gavebrev af 1197 (jfr. *Dipl. Dan.* 1. rk. III nr. 223), dels af en mægling af grænserne mellem klosterets og bøndernes kvoter af skoven gjort i Anders Sunesens embedsperiode (1202-23, jfr. *Dipl. Dan.* 1. rk. IV nr. 67). Hertil kommer en *kommentar* vedr. ejendommens grænser. Den hviler på selve de netop gengivne dokumenter og må være affattet på et eller andet tidspunkt mellem Anders Sunesens tid og gavebogens seneste affattelsestidspunkt. *Diplomatarium Danicum* vælger at tolke også denne notits som et brevreferat, hvad det givetvis ikke er, i det mindste ikke i samme forstand som de to foranstående gengivelser. Men det betyder at notitsen findes trykt i *Dipl. Dan.* 1. rk. V nr. 99 med dateringen (Efter 1216).

Parafrasen af Absalons gavebrev anfører, at gaven er landsbyen Tvååker i Halland, hvad de øvrige oplysninger dementerer. Det drejer sig om en ejendom i landsbyen, men dens størrelse præciseres ikke. Dens

grænser er vandløbet Thyrlle mod nord, grænsebækken mellem Morup og Tvååker mod syd. Mod vest er grænsen havet og mod øst er det en nord-sydgående vej, hvorom det blot siges at den overskrider Thyrlle og går til Morups grænser.

Når det siges, at Tvååker er delt i fire fjerdinge og har fem mark i udsæd i hver fjerding, tjener det øjensynligt blot det formål at præcisere, at ejendommenes ret til kvoter af skoven er afhængig af, hvor meget deres udsæd er sat til. Derfor hedder det: så meget klosteret har i udsæd, lige så meget har klosteret af den fælles skov. På denne baggrund har det betydelig interesse, at allerede Absalons gave omfatter en særlig skov, som ærkebiskoppen har købt af de rette ejere og givet klosteret. Den er således friholdt af kvote-beregningen og tilhører forlods klosteret.

Anders Sunesens mægling gælder en strid mellem bønderne og klosteret om grænserne i skoven. Den drejer sig altså ikke om selve landbrugsejendommene, men om deres kvoter af skoven (dem der er, afhængige af hver ejendoms udsæd, således som det netop er anført). Grænsebeskrivelserne gør det sandsynligt, at landsbyen Tvååker har været delt i et landbrugs- og et skovområde, henholdsvis vest og øst for en nord-sydgående vej.

Den fælles skov er delt i enge, og rettigheden til træer her er fordelt mellem klosteret og bønderne i henhold till, om træerne er frugt bærende eller ikke. Herudover råder klosteret som nævnt over et skovareal, som helt er klosterets.

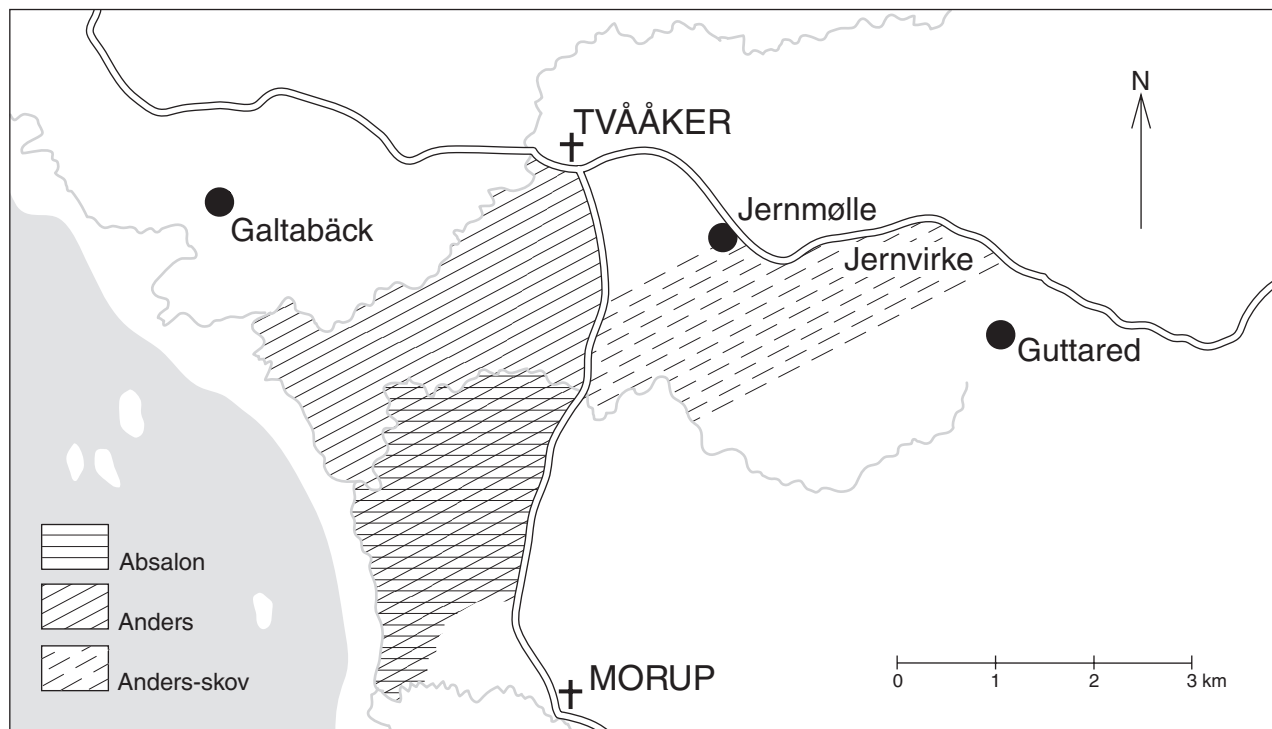
Kommentaren arbejder med tre skove, henholdsvis Søndén Uthros, Søndén Thyrlle og den østlige skov.

Det er den sidstnævnte, der helt er klosterets. Den lokalitet, der i vore dage bærer navnet Jernmølle, kan være den samme som gavebogens tekst anfører med dette navn. Det samme gælder lokaliteten Søndre Jernvirke. Der må derfor arbejdes med den mulighed, at disse stedsbetegnelser er de middelalderlige. – Når gavebogens tekst har navnet *Søndre*, men intet Nordre Jernvirke, er det umuligt at nå en fast tolkning. Men et kort fra omkring 1900 har både et Søndre og et Nordre Jernvirke, men liggende ganske tæt ved hinanden, nemlig nord og syd for vejen.

En sådan placering ville være forenelig med angivelserne i gavebogens tekst, og denne mulighed må derfor også prøves.

Fra 1100-årene har Esrum Kloster besiddelser i Morup, og de forekommer at være af samme beskaffenhed som Sorøs i nabosognet.

Sorø Klosters besiddelse af Tvååker synes at være opretholdt indtil 1400-årenes begyndelse hvor den bliver lejet ud til en adelsmand (Rep. 5236 1412 23. november). I dette dokument er der ingen omtale af jernproduktion på stedet.

Kort med angivelse af Sorø Klosters gods i Halland, som det fik af Absalon og Anders Sunesen.